

УДК 347.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2409-4544/2022-2/6>

МЕЖІ ДОГОВІРНОЇ СВОБОДИ СТОРІН У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Чубоха Надія Федорівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0002-9954-3632

У статті досліджено юридичний зміст свободи договору як головної засади цивільного законодавства, її межі та співвідношення з іншими принципами цивільного права. Загальні засади цивільного законодавства конкретизують принципи цивільного права, закріплені у позитивному праві та класифікуються залежно від сфер їх впливу. Вони застосовуються в усіх приватноправових відносинах, є обов'язковими для всіх учасників та забезпечують ефективність цивільно-правового регулювання суспільних відносин. Цивільні відносини між учасниками від їх моменту виникнення і до завершення визначаються моральними та правовими межами. Це забезпечується наявністю у цивільному праві загальних засад та норм-принципів, завдяки яким реалізується механізм дії аналогії права, що надає можливість учасникам цивільного обороту визначати варіанти своєї поведінки у певних ситуаціях. З'ясовано, що загальні засади цивільного законодавства є нормативним виміром, еталоном правомірної поведінки учасників цивільних правовідносин. На сучасному етапі розвитку цивільного права особливе місце належить моральним засадам цивільного законодавства які, відповідно до положень Цивільного кодексу України, є межами свободи договору. Розглянуто імперативні та диспозитивні межі свободи договору та їх значення у розвитку договірної регуляції цивільних відносин. Розкрито співвідношення законодавчого та договірної визначення меж свободи договору. Зроблено висновок, що визначені Цивільним кодексом України, іншими актами цивільного законодавства обгрунтовані межі свободи договору покликані забезпечити максимальну свободу суб'єктів цивільних правовідносин, а застосування судами справедливих, розумних та пропорційних меж відповідатимуть утвердженню справедливості, добросовісності та розумності як необхідних умов розвитку цивільних правовідносин.

Ключові слова: загальні засади, межі свободи договору, договірне регулювання, справедливості, розумність.

Chubokha Nadiya. Limits of contractual freedom of parties in civil law

The article examines the legal content of freedom of contract as the main basis of civil legislation, its limits and correlation with other principles of civil law. The general principles of civil legislation specify the principles of civil law, enshrined in positive law and classified depending on their spheres of influence. They are applied in all private law relations, are binding for all participants and ensure the effectiveness of civil law regulation of social relations. Civil relations between the participants from the moment of their origin to the end are determined by moral and legal boundaries. This is ensured by the presence of general principles and norms-principles in civil law, thanks to which the mechanism of action of the analogy of law is implemented, which gives the opportunity to participants in civil transactions to determine options for their behavior in certain situations. It was found that the general principles of civil legislation are a normative dimension, a standard of lawful behavior of participants in civil legal relations. At the current stage of the development of civil law, a special place belongs to the moral principles of civil legislation, which, according to the provisions of the Civil Code of Ukraine, are the limits of freedom of contract. The imperative and dispositive limits of freedom of contract and their importance in the development of contractual regulation of civil relations are considered. The relationship between the legislative and contractual definition of the limits of freedom of contract is disclosed. It was concluded that the reasonable limits of freedom of contract defined by the Civil Code of Ukraine and other acts of civil legislation are intended to ensure the maximum freedom of the subjects of civil legal relations, and the application of fair, reasonable and proportional limits by the courts will correspond to the establishment of justice, good faith and reasonableness as necessary conditions for the development of civil legal relations.

Key words: general principles, limits of freedom of contract, contractual regulation, justice, reasonableness.

Постановка проблеми. Фундаментом цивільного права є його принципи, які розкривають і конкретизують сутність та соціальне призначення цивільного права. Особливе місце серед них посідає свобода договору, яка в умовах оновлення цивільного законодавства потребує детального наукового дослідження. Нормативне закріплення свободи договору в Цивільному кодексі України (надалі – ЦК України) [1] є достатнім для гарантування його регулятивної мети. Проте потребують перегляду та ґрунтовного аналізу визначені законодавством межі договірної свободи, які покликані забезпечити максимальну свободу суб'єктів цивільних правовідносин, сприяти утвердженню справедливості, добросовісності та розумності як необхідних умов розвитку приватно-правових відносин.

Метою статті є проведення теоретико-правового аналізу змісту свободи договору як основної засади цивільного законодавства та визначення її меж з урахуванням наукової доктрини, законодавства та судової практики.

Стан дослідження. Проблемами свободи договору загалом, а також меж її реалізації зокрема займалися чимало вітчизняних і зарубіжних цивілістів, серед яких О. А. Беянович, М. Є. Василенко, Н. Ю. Голубєва, А. В. Луць, О. О. Мережко, С. О. Погрібний, З. В. Ромовська А. М. Статівка, В. В. Сергієнко, Р. Ю. Ханік-Посполітак і багато інших.

Виклад основного матеріалу. Поряд із справедливістю, добросовісністю і розумністю свобода є вищою цінністю права, а право на свободу – одне із особливих немайнових прав, що забезпечує природне існування фізичної особи. Наявність у діях суб'єктів цивільних правовідносин свободи є особливою ознакою того, що йдеться про приватні відносини. Об'єктивний характер виникнення та існування права є головною характеристикою свободи, що визначає її сутність та функціональне призначення. Свобода у своїй сутності, так само як справедливість і рівність, є принципом визнання суб'єктивного права особи, яке належить їй на підставі природного права, закону, договору або звичаю. Проте право – це не просто міра свободи, а формалізована та конкрети-

зована міра свободи, оскільки свобода ширша за право. Свобода не в повному обсязі впливає з позитивного права, вона може існувати до та поза правом, бути визнана чи не визнана законом. Свобода є внутрішнім проявом бажань (потреб) і намірів особи, її безпосереднім волевиявленням. Чим більше обмежень і заборон щодо можливостей особи, тим менше свободи.

Принцип свободи договору у науковій доктрині визначають як закріплену в законі загальну засаду, що встановлює для суб'єктів договірних відносин свободу укладення договору, свободу вибору виду укладеного договору, свободу вибору контрагента та свободу визначення умов договору тощо. Можна вважати, що принцип свободи договору є головною засадою цивільного права, однією із фундаментальних основ всього сучасного цивільного устрою. Доповненням зазначеного принципу є юридична рівність сторін, свобода ведення переговорів, регулювання відносин переважно диспозитивними нормами, розширення сфери застосування договорів та їх різновидів, збільшення об'єктів цивільного права. До складових свободи договору науковці часто відносять ширше коло проявів, ніж ті, що передбачені в ч. 1 ст. 627 ЦК України: 1) договір – це вільне погодження волі суб'єктів; 2) об'єктом договору може бути будь-який предмет або дія; 3) умови договору визначаються волею сторін; 4) форма укладення договору залежить від розсуду сторін; 5) розірвання договору може відбуватися на вимогу однієї зі сторін; 6) наслідки невиконання договору, якщо вони зумовлені у самому договорі, не можуть змінюватися судовими органами; 7) відповідальність за невиконання договору має бути лише цивільною. Юридичний зміст принципу свободи зводиться до: а) свободи суб'єктів на свій розсуд укладати договір; б) свободи сторін договору визначати його зміст шляхом взаємної згоди; в) обов'язку сторін при укладенні договору враховувати суспільні та державні інтереси, які виражені, передусім, у нормах публічного права; г) обов'язковості добросовісного виконання договору [2, с. 169]. Крім можливості вибору контрагента та визначення змісту договору, на думку А. В. Луць,

свобода договору включає також: а) вільний вияв волі особи на вступ у договірні відносини; б) свободу договору у виборі сторонами форм договору; в) право сторін укладати як договори, передбачені законом, так і договори, які законом не передбачені, але йому не суперечать; г) право сторін за своєю угодою змінювати, розривати або продовжувати дію укладеного ними договору; г') право визначати способи забезпечення договірних зобов'язань; д) право встановлювати форми (міри) відповідальності за порушення договірних зобов'язань тощо. Зазначені аспекти договірної свободи закріплені іншими положеннями цивільного законодавства, але в узагальненому вигляді мають розкривати зміст поняття свободи договору [3, с. 47]. Поняття свободи договору у науковій доктрині розкривається як право громадян і юридичних осіб вільно встановлювати свої права і обов'язки на основі договору і у визначенні будь-яких умов договору, що не суперечать законодавству. Адже нормативно закріплена диспозитивність є водночас елементом реалізації принципу свободи договору, його передумовою. У цьому випадку його сторони виступатимуть своєрідними «законодавцями» для себе, встановлюючи в договорі взаємні права та обов'язки і передбачаючи в ньому умови та засоби відповідальності у разі невиконання чи неналежного виконання умов договору.

Ст. 6 ЦК України містить головне правило, що діє у сфері застосування принципу свободи договору. Відповідно сторони мають право вільно, на власний розсуд врегульовувати свої відносини, уклавши договір, як передбачений, так і не передбачений законом (так звані непоіменовані договори), самостійно визначивши зміст та інші умови договорів (зокрема, договір про встановлення сервітуту; договір між акціонерами товариства; договори у сфері права інтелектуальної власності та ін). Зазначені договори – результат вільного волевиявлення його сторін, є актами договірної саморегулювання юридично рівних та самостійних суб'єктів цивільних відносин, що здійснюється на засадах аналогії закону та аналогії права. Обов'язковим є дотримання загальних умов укладення договору

та його відповідність загальним засадам цивільного законодавства. Тобто законодавець, закріплюючи принцип свободи договору, встановив і його межі. Вони є одночасно й межами індивідуального регулювання договірних відносин сторін. Сторони у договорі можуть відступити від положень актів цивільного законодавства і врегулювати свої відносини на власний розсуд відповідно до ч. 3 ст. 6 ЦК України. Проте такий відступ є обмеженим певними рамками, про які прямо вказано в законі, або ж обов'язковість для сторін положень актів цивільного законодавства впливає з їх змісту або із суті відносин між сторонами (п. 2 ч. 3 ст. 6 ЦК України). Зазначена норма дозволила сторонам укладати не передбачений законом договір, або ж укладаючи традиційний, по-іншому визначати його предмет, зміст (умови), зміну, продовження, припинення тощо. Тобто учасники цивільного обороту мають досить широку можливість сконструювати ту чи іншу договірну конструкцію. Таким чином, сторони договору на власний розсуд можуть урегулювати у договорі відносини, диспозитивно врегульовані в актах цивільного законодавства, та не можуть відступати від імперативних його положень.

Ст. 627 ЦК України зазначає, що сторони, відповідно до ст. 6 цього Кодексу, є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору, з урахуванням вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості. Свобода сторін у сфері договірних відносин реалізується через приватну ініціативу сторін, їх волю та вільне волевиявлення в рамках визначених законодавством вимог та умов їхнього договору – як акту саморегулювання цивільних відносин. Договір закріплює свободу, ініціативу і самостійність суб'єктів договірних правовідносин. Обсяги (об'єми) свободи сторін договору будуть різними з урахуванням етапів (стадій) реалізації договірних правовідносин.

Нормативне закріплення свободи договору у ст.ст 6, 627 ЦК України дає відповідь на питання щодо співвідношення законодавчого і договірної регулювання

цивільних відносин. Саме з цим інститутом безпосередньо пов'язане питання свободи договору та визначення змісту індивідуального диспозитивно-договірної регулювання цивільних відносин (саморегулювання у цивільному праві). Спочатку диспозитивність норм (як загальний цивільний дозвіл), потім свобода суб'єктів у виборі тих моделей поведінки, які не заборонені законом (відносна диспозитивність), а пізніше – фактична індивідуально визначена та погоджена сторонами диспозитивність – це та договірна свобода, яка конкретизована у діях сторін майбутнього зобов'язання та закріплена у створеному ними договорі. Адже диспозитивність цивільного права містить загальний дозвіл, який доповнюється, а то і конкретизується, відносною диспозитивністю, а також договірною свободою. Вважаємо, що принцип свободи договору є відносною диспозитивністю, оскільки особи не є абсолютно вільними та безконтрольними з боку держави в укладанні договору та мають дотримуватися загальних заборон. При цьому відсутність заборон означає дозвільну систему координат, в яких діють суб'єкти договірних відносин реалізуючи власну свободу та особисту ініціативу здійснюючи свої права вільно, на власний розсуд (ст. 12 ЦК України); у межах, наданих їм договором або актами цивільного законодавства (ст. 13 ч. 1 ЦК України) та з урахуванням інших вимог (ч.ч. 2-4 ст. 13 ЦК України).

Отже, головним правовим засобом визначення меж свободи договору є імперативні норми, які діють навіть проти волі сторін, позбавляючи можливості таких сторін приймати рішення самостійно. Такі імперативні норми можуть містити заборону на включення певних умов до договору або зазначати про обов'язковість включення до договору відповідних умов, наприклад, якщо це впливає із змісту або із суті відносин між сторонами (п. 2 ч. 3 ст. 6 ЦК України). Імперативні норми і є тими межами свободи договору, які необхідні для забезпечення єдності у застосуванні та тлумаченні положень норм права, гарантуванні рівних можливостей у захисті цивільних прав та інтересів всіма учасниками цивільного обороту. Проте межі, визначені законом, повинні відповідати принципам права, а отже, не

порушувати права осіб як учасників правовідносин, забезпечувати співрозмірний баланс інтересів у суспільстві, запобігати зловживанням, в т.ч. шляхом укладання несправедливих, невігідних договорів тощо.

Крім законодавчих меж свободи договору, сторони за власною узгодженою волею можуть обмежувати свої суб'єктивні права на подальші дії у договірних відносинах. У цьому випадку, виходячи із принципу свободи договору, сторони мають право на підставі взаємоузгодженого волевиявлення самостійно встановити певні обмеження своєї договірної свободи (наприклад у попередньому договорі або договорі на користь третьої особи). Ч. 3 ст. 13 ЦК України містить положення щодо заборони використання цивільних прав з метою неправомірного обмеження конкуренції, зловживання монополією становити на ринку, а також недобросовісної конкуренції. Аналогічні заборони та обмеження свободи договору встановлюються для забезпечення інтересів суспільства, «слабкої» сторони договірних відносин (наприклад, споживача) відповідно до законів «Про захист від недобросовісної конкуренції», «Про захист економічної конкуренції», «Про природні монополії» та ін. Завдяки таким обмеженням, як способу регулювання цивільних правовідносин, визначаються правила реалізації цивільних відносин, забезпечується належне функціонування економіки та добросовісна економічна конкуренція. Вище зазначені нормативно-правові акти не обмежують свободу договору, а урегульовуючи зазначені відносини її визначають, встановлюючи певні межі свободи сторін договірних правовідносин. Адже свобода договору не може бути безмежною, а її межами будуть, з однієї сторони – вимоги чинних нормативних актів, звичаїв ділового обороту, а з іншого – моральні засади суспільства. Як зазначає О.А. Беяневич, суттєвими обмежувачами договірної свободи слід вважати: 1) відповідно до ст. 627 ЦК – вимоги розумності та справедливості, яких мають дотримуватися учасники договірних правовідносин; 2) відповідно до ч. 1 ст. 203 ЦК – моральні засади суспільства. [4, с. 66].

Розумність та справедливість відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 3 Цивільного кодексу України є однією із засад цивільного законодавства, її мають дотримуватися учасники договірних правовідносин (ст. 627 ЦК України). Вимога розумності зобов'язує суб'єкта обирати поведінку та здійснювати її так, щоб вона була корисна для інших осіб. Під розумними варто розуміти дії, які б вчинила людина, наділена нормальним, середнім рівнем інтелекту, знань та життєвого досвіду. Абстрактна особистість, наділена такими властивостями, може бути названа розумною людиною [5, с. 31]. Проте розумність поведінки конкретного суб'єкта цивільних правовідносин завжди має певні межі, які зумовлені як приватними інтересами інших суб'єктів, так і публічними інтересами, з урахуванням вироблених у суспільстві уявлень розумності, інтелектуальних можливостей, знань, досвіду тощо. А тому розумність поведінки людини ґрунтується на добросовісності і справедливості, що відображається у зовнішньому прояві її поведінки (дій чи бездіяльності) як учасника цивільних відносин з точки зору правомірності, обґрунтованості, доцільності такої поведінки, а також можливості передбачення нею обставин, які можуть вплинути на її права та обов'язки з боку інших учасників цивільних відносин. У разі відсутності у законодавстві чітко прописаних обов'язків діяти або утримуватися від вчинення будь-яких дій, правомірність поведінки особи повинна ґрунтуватися на понятті розумності – діях у конкретній ситуації нормальної середньої людини [6, с. 372]. Презумпцію добросовісної та розумної поведінки особи при здійсненні нею свого право містить ч. 5 ст. 12 ЦК України. Чинний ЦК України поняття «розумність» застосовує не лише щодо поведінки (дій чи бездіяльності) особи, а й щодо ціни товарів та послуг (ст.ст. 353, 903, 931), строків виконання обов'язків (ст.ст. 670, 672, 678) тощо. Обґрунтування розумності чи нерозумності ціни, плати та строку має доводити кожна із сторін цивільних правовідносин. Відсутність чітких нормативно визначених критеріїв розумності вимагає від суб'єктів цивільних правовідносин при реалізації своїх прав враховувати не лише власне, суб'єктивне її розуміння, але й сприйняття розумності іншими суб'єктами договірних правовідносин та суспільством загалом.

Застосування у судовій практиці саме таких обмежувачів свободи є найбільш складним через абстрактність формулювання та оціночний характер [4, с. 66].

Справедливість у суспільстві розглядається як механізм та передумова забезпечення прав та інтересів особи, гарантія справедливої рівності можливостей кожного суб'єкта правовідносин. Справедливість є категорією, яка, відповідно до ч. 1 ст. 627 ЦК України, визначає межі договірної свободи під час вибору контрагента та визначення змісту договірних правовідносин. Установлення таких меж здійснюється не лише шляхом вказівки на справедливість як морально-етичну засаду, а й вказівкою на ті умови договору, які є несправедливими. Прикладом цього є договори приєднання, де умови встановлюються однією із сторін у формулярах або інших стандартних формах, а сам договір укладається шляхом приєднання другої сторони до запропонованого договору. Умови таких договорів не повинні бути явно обтяжливими (несправедливими) для сторони, яка приєдналася, позбавляти її тих прав, які б вона зазвичай мала та обмежувати відповідальність ініціативної сторони у випадку порушення зобов'язання. Для захисту від несправедливості законом передбачено можливість сторони, що приєдналася, вимагати зміни або розірвання договору, бо інакше наявними є нерівні умови сторін договірних відносин. Такий дисбаланс інтересів учасників договірних відносин суд розцінив як порушення принципу справедливості і це підтверджується рішенням Конституційного Суду України від 11 липня 2013 року № 7-рп/2013. При цьому суд зазначив, що вимога про нарахування та сплату неустойки за договором споживчого кредиту, яка є явно завищеною, не відповідає передбаченим у п. 6 ст. 3, ч. 3 ст. 509 та ч. 2, 3 ст. 627 ЦК України засадам справедливості, добросовісності, розумності як складовим елементам загального конституційного принципу верховенства права. Таким чином, здійснення цивільних прав вважатиметься справедливим, якщо воно сприятиме максимальному задоволенню інтересів всіх учасників договірних відносин. За допомогою принципів справедливості, добросовісності та розумності може бути досягнуто юридичної рівності усіх учасників цивільного обороту, оскільки юридична

рівність (тобто фактично справедливість) є там, де особа діє добросовісно й розумно, у рівній мірі враховує і свої, і права та інтереси контрагентів. Справедливість як межа свободи договору передбачає, що на стадії укладення договору сторони мають утримуватися від дій, спрямованих на виключення з договору умов про відповідальність однієї з них, або дій щодо включення у договір явно несприятливих для іншої сторони умов [8]. Принципи справедливості, добросовісності та розумності у договірних відносинах є гарантією свободи та справедливої рівності можливостей кожного суб'єкта правовідносин. Як зазначено у постанові Великої палати ВС від 2 листопада 2021 року «справедливість, добросовісність, розумність належать до загальних законів цивільного законодавства, передбачених ст. 3 ЦК України, які обмежують свободу договору, встановлюючи певну межу поведінки учасників цивільно-правових відносин. Ці загальні засади втілюються в нормах прав та умов договорів, регулюючи конкретні правовідносини так, що кожен із учасників відносин зобов'язаний сумлінно підтримувати свої цивільні права та не відмовлятися від цивільних обов'язків, захищати власні права та інтереси, дбаючи водночас про права та інтереси інших учасників, зокрема, передбачаючи можливість завдання своїми діями (бездіяльністю) шкоди правам та інтересам інших учасників» [9]. Верховний Суд зазначає, що тексти законів, правочинів, використання учасниками цих норм мають бути належними і справедливими, відповідати нормам обороту та нормам закону. Вимогу справедливості, добросовісності та розумності цивільного законодавства, яка практично виражається у встановленні його нормами рівних умов для участі усіх осіб у цивільних відносинах; закріпленні можливості адекватного захисту порушеного

цивільного права або інтересу; поєднання створення норм, спрямованих на забезпечення реалізації цивільного права, із шануванням прав та інтересів інших осіб, моралі суспільства тощо [10]. Цивільні відносини між учасниками від їх початку і до завершення перебувають в межах, визначених моральними та правовими нормами. Це забезпечується наявністю у цивільному праві загальних засад та норм-принципів, завдяки яким реалізується механізм дії аналогії права, який дозволяє учасникам цивільного обороту визначати свою поведінку у певних ситуаціях. Саме загальні засади (принципи) цивільного права є критеріями правильного розуміння того, яким вимогам має відповідати зміст цивільно-правового регулювання. Провівши аналіз судової практики та законодавства, можна зробити висновок, що принципи справедливості, добросовісності та розумності, як межі свободи договору, сприяють вдосконаленню механізму цивільно-правового регулювання, забезпечують динаміку свободи у договірних відносинах.

Висновок. Свобода договору як одна з основних засад цивільного законодавства і виразник диспозитивної спрямованості його норм походить від вільного волевиявлення суб'єктів, їх юридичної рівності, що є визначальним для реалізації приватного інтересу сторін договірних правовідносин. Імперативні межі свободи договору визначені у законодавстві, яке урегульовує зазначені відносини, диспозитивні межі договірної свободи встановлюють самі сторони договірних правовідносин. Межі свободи договору повинні бути справедливими, розумними, обґрунтованими, пропорційними з урахуванням приватних та публічних інтересів, а їх застосування сприятиме утвердженню справедливості, добросовісності та розумності як необхідних умов розвитку сучасних договірних відносин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Верховна Рада України. Відомості Верховної ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
2. Мережко А.А. *Договор в частном праве*. Київ, 2003. 176 с.
3. Луць А.В. *Свобода договору в цивільному праві*. Київ, 2004. 160 с.
4. Беяневич О.А. Принцип свободи договору за Цивільним та Господарським кодексами України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2004. № 60/62. С. 64–68.
5. Кравчук Д.С. Розумний строк як темпоральне оціночне поняття в цивільному праві. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Вип. 4. С. 30–35.

6. Отраднова О.А. Принципы справедливости, разумности, добросовестности в недоговорных обязательствах, возникающих из нанесения вреда, в гражданском праве Украины. *Альманах цивилистики*. Київ, 2009. Вип. 2. С. 370–383.

7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Козлова Дмитра Олександровича щодо офіційного тлумачення положень другого речення преамбули Закону України «Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань» № 7-рп/2013 від 11 липня 2013 року. *База даних «Законодавство України»*. URL: <http://ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/7-rp/2013.pdf> (дата звернення: 22.12.2022).

8. Постанова Великої палати Верховного Суду від 2 листопада 2021 року у справі № 917/1338/18. *Інформаційне агентство «ЛІГА:ЗАКОН»*. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/101829986?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03 (дата звернення: 22.12.2022).

9. Постанова Верховного Суду у складі суддів об'єднаної палати Касаційного господарського суду від 06 грудня 2019 року у справі № 910/353/19. *База даних "ZakonOnline"*. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/86503751> (дата звернення: 22.12.2022).

REFERENCES:

1. Tsyvilniy kodeks Ukrainy [Civil Code of Ukraine]. (2003, January 16). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. Kyiv: Parlam. vyd-vo [in Ukrainian].

2. Merezko A.A. (2003) *Dohovor v chastnom prave [Contract in private law]*. Kyiv [in Ukrainian].

3. Luts A.V. (2004) *Svoboda dohovoru v tsyvilnomu pravi [Freedom of contract in civil law]*. Kyiv [in Ukrainian].

4. Belianevych O.A. (2004) Pryntsyp svobody dohovoru za Tsyvilnym ta Hospodarskym kodeksamy Ukrainy [The principle of freedom of contract according to the Civil and Economic Codes of Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Yurydychni nauky – Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. Legal sciences*, 60/62, 64–68 [in Ukrainian].

5. Kravchuk D.S. (2021) Rozumnyi strok yak temporalne otsinochne poniattia v tsyvilnomu pravi [Reasonable term as a temporal evaluation concept in civil law]. *Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava – Scientific bulletin of public and private law*, 4, 30–35 [in Ukrainian].

6. Ottradnova O.A. (2009) Pryntsypy spravedlyvosti, razumnosti, dobrosovestnosti v nedohovornnykh obiazatelstvakh, voznikaiushchyyh yz naneseniya vreda, v hrazhdanskom prave Ukrainy [The principles of justice, reasonableness, good faith in non-contractual obligations arising from the infliction of harm, in the civil law of Ukraine]. *Almanakh tsyvylystyky – Almanac of civil studies*, (Vols. 2), (pp. 370–383). Kyiv [in Ukrainian].

7. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym zvernenniam hromadianyna Kozlova Dmytra Oлександровича shchodo ofitsiinoho tлумачення polozhen druhoго rechennia preambuly Zakonu Ukrainy "Pro vidpovidalnist za nesvoiechasne vykonannia hroshovykh zoboviazan" № 7-рп/2013 від 11 липня 2013 року [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the constitutional appeal of the citizen of Kozlov, Dmytro Oлександрович, regarding the official interpretation of the provisions of the second sentence of the preamble of the Law of Ukraine "On Liability for Untimely Fulfillment of Monetary Obligations" No. 7-рп/2013 of July 11, 2013]. *zakon.rada.gov.ua*. URL: <http://ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/7-rp/2013.pdf> [in Ukrainian].

8. Postanova Velykoi palaty Verkhovnoho Sudu від 2 lystopada 2021 roku u spravi № 917/1338/18 [Resolution of the Great Chamber of the Supreme Court of November 2, 2021 in case No. 917/1338/18]. *ligazakon.net*. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/101829986?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03 [in Ukrainian].

9. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi suddiv obiednanoi palaty Kasatsiinoho hospodarskoho sudu від 06 hrudnia 2019 roku u spravi № 910/353/19 [Resolution of the Supreme Court in the composition of judges of the joint chamber of the Commercial Court of Cassation dated December 6, 2019 in case No. 910/353/19]. *zakononline.com.ua*. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/86503751> [in Ukrainian].